

Pneumatologia ioanină

Duhul Sfânt și corpusul ioanin

Ioan este unul din autorii cei mai atenți la teologia Duhului Sfânt. El redă învățăturile lui Isus despre Duhul Sfânt prin discursuri sau ziceri ocazionale, precum și prin comentarii editoriale (cf. Ioan 3-4), iar situațiile pe care le consemnează în evanghelia sa sunt mai numeroase, cu discursuri mai cuprinzătoare decât cele din evangheliile sinoptice¹. Cele mai multe pasaje relevante din punct de vedere al teologiei despre Duhul Sfânt se găsesc în Evanghelia după Ioan, apoi în 1 Ioan și, în final, în Apocalipsa, ultima aducând câteva simboluri noi în seria celor consacrate descrierii celei de a treia persoane a Sfintei Treimi. În mod semnificativ, Ioan se ocupă de lucrarea Duhului, atât în legătură cu Isus, cât și în legătură cu cei credincioși, precum și de identitatea sa ca persoană, ceea ce oferă celei de a patra evanghelii mai multă complexitate, pe această temă, decât se poate găsi în demersul similar din evangheliile sinoptice.

DUHUL SFÂNT ÎN EVANGHELIA DUPĂ IOAN

Mai întâi, așa cum s-a întâmplat și în evangheliile sinoptice, și în Ioan una din primele referințe la Duhul Sfânt este cea privitoare la predicarea lui Ioan Botezătorul, Ioan 1:32-34. Ioan dă o explicație mai detaliată, unică, privitoare la coborârea Duhului peste Isus: se amintește clar că Ioan Botezătorul nu doar a observat fenomenul în momentul întâmplării sale (Duhul ca un porumbel, venind peste Isus

¹ Tipei, *Duhul Sfânt*, 145-172, tratează învățăturile majore din evanghelia după Ioan, însă nu acordă spațiu epistolelor ioanine și Apocalipsei. Tot pentru o prezentare generală, vezi și G.M. Burge, *The Anointed Community: The Holy Spirit in the Johannine Community*, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1987.

etc.), ci a fost avertizat de Dumnezeu dinainte cu un cuvânt profetic despre detaliile evenimentului: acela peste care va vedea Duhul venind și oprindu-se, ca un porumbel, acela este cel ce botează cu Duhul Sfânt (1:32-34). Precizarea este importantă și deschide o fereastră de înțelegere a felului în care Ioan Botezătorul l-a identificat pe Isus ca Mesia (prin profeție împlinită, nu doar prin meditație și iluminare la fața locului). Tot Ioan Botezătorul mărturisește în Ioan 3:34 că lui Isus Mesia, Dumnezeu îi dă Duhul deplin, fără limitări.

În continuare, Ioan redă învățătura lui Isus despre Duhul Sfânt prin citarea unui număr de dialoguri esențiale purtate de mântuitor cu diverse persoane, femei și bărbați, apostoli și ucenici, și iudei.

Astfel, în capitolul 3, Ioan arată învățătura lui Isus despre Duhul Sfânt în dialogul purtat de acesta cu Nicodim, un învățat și om politic iudeu. Isus subliniază rolul regenerativ al Duhului - un subiect caracteristic evangheliei lui Ioan. Un maestru al cuvântului, Ioan subliniază jocul de cuvinte *duh-vânt* (paralelism antitetic, ambele fiind descrise prin același cuvânt în limba greacă, *to pneuma*). Duhul este insondabil și imprezizibil și independent ca vântul (3:34).

Isus subliniază că, pentru a intra în Împărăția lui Dumnezeu, cineva trebuie să se nască din apă și din Duh (3:5) una și aceeași experiență (posibil o *hendiadă*, un singur concept exprimat prin doi termeni; plecând de aici, se simte constant înclinația lui Ioan - sau a lui Isus, spre perechi de termeni în antiteză sau spre diverse forme de paralelism). Menționarea prezenței apei și a Duhului face trimitere la Geneza unde omul este creat din pământ și i se suflă Duh de viață. Condiția a fost interpretată însă în diferite feluri: ca o referință la botez (duh și apă), la un contrast între nașterea naturală (apă, lichid amniotic) și cea spirituală (din duhul), sau ca o referință la creație. Pe de altă parte, în Ioan apa este asociată destul de clar cu Duhul sfânt, ca imagine (4:11, 13-14; 7:38; cf. 1In 5:6)². Conform vocabularului lui Pavel (Tit 3:5), apa ar putea fi Cuvântul lui Dumnezeu.

² Despre conotațiile apei, vezi R. Bultmann, *The Gospel of John: A Commentary*, trad. G.R. Beasley-Murray, Oxford: Basil Blackwell, 1971 (German: *Das Evangelium Johannes*).

Al doilea dialog care prezintă lucrarea Duhului este cel dintre Isus și femeia samariteancă, în Ioan 4. Duhul Sfânt este Cel care asigură închinarea adevărată (Ioan 4:23, 24). Esența închinării este închinarea „în Duh și adevăr” (paralelism conceptual). Închinarea adevărată se face la nivel duhovnicesc, nu geografic, pe munții unde se află temple (Sion sau Samaria). Un motiv suplimentar pentru o astfel de închinare este acela că natura lui Dumnezeu însuși este spirituală („Dumnezeu este duh”, 4:24, cf. 4:23), o afirmație care se aplică întregii Sfinte Treimi.

Un al treilea dialog despre Duhul Sfânt are loc în Ioan 6, între Isus și iudei, cu ocazia hrănirii miraculoase a mulțimilor. În 6:42 mulțimea a priceput că Isus se identifică cu Dumnezeu și se întrebă dacă nu este el fiul lui Iosif. În 6:63 se subliniază *antiteza Duh-carne*: carnea care nu poate genera (naște) decât carne, nu folosește la nimic, cuvintele lui Isus sunt „duh și viață” (o nouă pereche de termeni în paralelism conceptual).

Este interesant apoi felul în care Ioan se referă la ziua Cincizecimii în Ioan 7:37-39, la Sărbătoarea Corturilor (Sukkot), când se vărsa apă peste altar, în amintirea pelerinajului prin pustiu Sinai, când Dumnezeu însuși a dat hrană și apă lui Israel. Isus se prezintă pe sine ca dătătorul apei vii, care ajunge să formeze un izvor înăuntrul celui credincios (literal, gr. *ek tes koilias autou*, din pântecul lui). Ioan face o teologie complexă în 7:39, explicând paralelismul apă vie – Duh (se referă la Duhul Sfânt), modalitatea de primire a Duhului în viitor (prin credință), și temeiul începerii acestei dispensații a Duhului, anume învierea și înălțarea lui Isus (glorificarea lui). Prin comentariul său intenționat care reflectă o înțelegere ulterioară învierii – care subliniază și că Isus înțelegea mai mult prin cuvintele sale decât erau

Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, 1964), 180-187, în legătură cu dialogul dintre Isus și femeia samariteancă, la fântâna lui Iacov (Ioan 4). Mântuirea era adesea asociată cu apa, și în VT, și la gnostici, și la popoarele din jurul evreilor. Apa vieții, ca și pâinea vieții, ca simboluri ale lui Isus, sunt două teme majore în Evanghelia după Ioan.

ascultătorii în stare să înțeleagă pe moment, Ioan reușește să se refere atât la momentul credinței creștinului, cât și la ziua Cincizecimii, când a fost dat Duhul ca semn al începerii perioadei Bisericii. Precizarea lui Ioan se aseamănă cu Luca 24:49 și Fapte 1:8 și constituie o dovadă a felului în care Isus a anticipat darea Duhului în ziua Cincizecimii, și de felul în care ucenicii au reținut învățătura.

Al doilea text tipic ioanin despre Duhul Sfânt, dificil și el, și la fel, aflat în afara secțiunii pneumatice clasice din Ioan 14-16, este Ioan 20:19-23, unde este vorba despre o anumită „dare” a Duhului Sfânt când Isus, după înviere, suflă asupra ucenicilor și le spune „luați Duh Sfânt”. Evenimentul este diferit de Cincizecime, anteriori lui și diferit în semnele însoțitoare. Ținând seama de context, această „suflare” de Duh Sfânt din Ioan 20 nu reprezintă o anticipare a Rusaliilor, nici o etapă intermediară, ci reprezintă o încurajare specială a ucenicilor în condițiile persecuției de după înviere, când aceștia devin, implicit, martori importanți ai învierii lui Isus³. Ucenicilor li se dă puterea

³ O discuție detaliată a teoriilor privitoare la interpretarea acestui pasaj o dă Tipei, în *Duhul Sfânt*, 165-172. El afirmă în acest context, în extrem, că ziua învierii lui Isus este ziua începutului Bisericii, iar suflarea de Duh Sfânt din Ioan 20.19-23 îi preschimbă pe ucenici în ființe noi. Având în vedere perspectivele lui Luca, în Luca-Fapte, această „primire de Duh” nu aduce cu sine puterea deplină a mărturiei despre Isus, nici nu începe să construiască marea comunitate a Bisericii. Aproape că s-ar putea spune că pneumatologia luciană diferă aici de cea ioanină. Adevărul este că nici Ioan, în Ioan 20, nu prezintă evenimentul ca pe un eveniment de amploare, de anvergură, ci ca pe o experiență privată, în camera de sus. Este interesant că aici Isus dă dovezi despre natura învierii sale (înviere fizică, dar cu puteri duhovnicești noi) și este adevărat că le transmite misiunea sa („cum m-a trimis Tatăl, așa vă trimit și eu”). Dar nimic nu creează impresia unui început de Biserică, nici măcar de misiune (mai degrabă, Isus le re-transmite, din nou, viziunea despre misiune, în deplină concordantă cu ce îi învățase înainte de crucificare). Se poate observa că Toma lipsește și episodul întâlnirii lui Isus cu ucenicii este reluat după o săptămână, în același loc (și oră?), iar de data aceea Isus nu mai suflă Duh Sfânt și peste Toma (sau, simplu, Ioan nu mai scrie despre acest lucru). A început oare Biserica fără încă unul din apostoli (în afară de Iuda, trădătorul), adică doar cu 10 apostoli? Greu de crezut. Concluzia este, mai degrabă, că în Ioan 20 nu începe Biserica, ci este o împuternicire

mărturiei și autoritatea iertării (neiertării), nu mărturia despre eschaton și formarea Bisericii, și un mesaj public evident, ca la Cincizecime. De fapt, așa cum scrie în 7:39, Ioan știe că Duhul la Cincizecime nu putea veni decât *după* glorificarea (proslăvirea) lui Isus, care are loc nu doar la înviere, cât mai ales la înălțare. Ori, în Ioan 20, suntem după înviere, dar înainte de înălțarea lui Isus la dreapta Tatălui.

Cu precădere însă Ioan caracterizează Duhul Sfânt și lucrarea lui în dialogul din capitolele 14-16. Aici Duhul Sfânt este prezentat ca un alt mângâietor (*parakletos*), după Isus – care este primul mângâietor sau încurajator (14:16, 17, 26). Venirea lui are loc la rugămintea lui Isus și este dat de Dumnezeu Tatăl (trimis, 14:26).

Duhul sfânt este Duhul Adevărului (14:16-17), el rămâne în veac (atenție la legătura dintre Duhul Sfânt și tema adevărului în Ioan). Duhul Sfânt instaurează un alt regim de funcționare a comuniunii dintre Dumnezeu și om, o altă dispensație. El „rămâne în veac”, nu ca în Vechiul Testament unde se retrăgea la un moment dat, sau se putea retrage (unii teologi spun că expresia „în veac”, adică „întotdeauna”, este folosită prin comparație cu Isus, care este paracletul, ori mângâietorul, care a stat un timp cu ei, iar acum pleca dintre ei; în ideea că nici Duhul nu este o prezență vizibilă, cf. Ioan 3, iar Isus, ca Fiul divin, este prezent acolo unde este Duhul, pare mai probabil ca elementul de comparație să fie mai degrabă Vechiul Testament). El nu poate fi primit de lume, atenționează textul, pentru că lumea nu îl vede și nu îl cunoaște (cf. iarăși, atenționarea dată lui Nicodim în Ioan 3: Duhul este ca vântul, greu de văzut și de anticipat).

Ioan atrage atenția că Duhul Sfânt este o Persoană și intenționat se referă la el cu pronumele demonstrativ masculin *acela* (*ekeinos*), care poate fi tradus și printr-un pronume personal – el (14:26, 15:26, cf. și 16.8, 14).

pentru mărturie, o insuflare de curaj, și o re-iterare a învățaturii dinainte de crucificare, care arată că Isus este același și are același program.

Relația dintre Isus și Duhul Sfânt este foarte interesant descrisă în 14:26. Isus a spus despre Duhul: „el vă va învăța toate și vă va aduce aminte tot ce v-am spus Eu”. Astfel, Duhul se concentrează pe Isus: aduce aminte ce a spus el, îl proslăvește pe el (la aceasta se poate adăuga și faptul că le descoperă ucenicilor lucrurile viitoare, dar și acestea se referă la venirea și domnia lui Isus).

Ioan are o contribuție majoră la înțelegerea relației pe care Tatăl și Isus o au cu Duhul Sfânt, în legătură cu „trimiterea / primirea” Duhului Sfânt. Astfel, Tatăl trimite Duhul Sfânt – datorită Fiului. Fiul și el, îl roagă pe Tatăl ca să îl trimită pe Duhul Sfânt. Dar și Fiul îl trimite (15:26), însă el îl trimite mai departe, așa cum l-a primit de la Tatăl (Duhul purcede numai de la Tatăl, cf. 15.26, nu și de la Fiul, dar vine prin Fiul și Fiul îl poate da, sau trimite, mai departe). Isus are și el, deci, o contribuție în trimiterea Duhului Sfânt (cf. clauza *filioque*). În mod fundamental însă aceste două relații, Tatăl – Duhul Sfânt și Fiul – Duhul Sfânt, nu se suprapun. Dacă s-ar suprapune, atunci s-ar pierde distincția dintre persoanele Sfintei Treimi. O bună înțelegere a acestor deosebiri ne ajută să vedem unitatea în distincție a Ființei divine.

Se poate observa, deci, cum există în Evanghelia după Ioan o prezentare interesantă, descriptivă, nu sintetică, a Sfintei Treimi. Teologia Sfintei Treimi exista deci, de timpuriu; ea apare în Noul Testament, dar nu este formulată explicit, sintetic, și nu este formulată exhaustiv, decât mai târziu, în secolele 4-6.

Relația specială dintre Fiul și Duhul Sfânt este explicată în continuare, arătându-se că Duhul nici nu poate veni (nu poate fi trimis), dacă mai întâi Fiul divin nu pleacă (de pe pământ, i.e. nu este înălțat la ceruri), Ioan 16:7. De asemenea, el îi va călăuzi pe creștini „în tot adevărul”. Activitatea Duhului este centrată pe mărturia despre Fiul divin, pentru că el va vorbi nu de la sine, ci din cele ce aude, va descoperi lucrurile viitoare și îl va glorifica pe Fiul, revelând oamenilor lucrurile care aparțin Fiului și Tatălui (16:13-15). Această focalizare a mărturiei și revelației Duhului pe ființa și lucrarea Fiului este o caracteristică majoră, un fel de discreție a Duhului în favoarea Fiului și a Tatălui.

Lucrarea de convingere sau de judecată sufletească pe care o realizează Duhul în ființa omenească este descrisă în mod memorabil în 16:8-11, prin trei caracteristici majore: a. Duhul dovedește lumea vinovată în ce privește păcatul, exprimat suprem prin lipsa de credință în Fiul divin, b. în ce privește dreptatea, a cărei câștigare de către Hristos este evidentă, lumea este vinovată pentru că prin Duhul Sfânt Isus va învia și se va înălța la Tatăl, și (adică Hristos a fost confirmat ca drept și este singurul care poate oferi neprihănire, dreptate, din poziția sa glorificată), c. în ce privește judecata, pentru că Duhul va face clar că stăpânitorul acestei lumi este judecat (în primul rând la cruce, apoi în istorie și, în final, la judecata finală). Întreaga descriere are loc înainte de crucificarea lui Isus, ceea ce arată că în apropierea Pătimirii pe cruce, Isus a explicat destul de amănunțit semnificația evenimentelor ce vor veni. Desigur, el nu a fost înțeles deplin de ucenici, la momentul vorbirii, dar a fost înțeles ulterior, după consumarea învierii și înălțării.

În concluzie, Evanghelia după Ioan accentuează învățătura lui Isus despre Duhul Sfânt, îl descrie pe acesta din urmă cu un limbaj de persoană, nu de putere, și explică relația dintre Isus și Duhul Sfânt, după cum și elemente caracteristice ale lucrării interioare a Duhului lui Dumnezeu în ființa omenească (regenerare, judecată, înnoire, călăuzire).

DUHUL SFÂNT ÎN 1-2-3 IOAN

În epistolele ionine, Duhul Sfânt apare menționat ca atare doar în 1 Ioan 4-5. Există anumite referințe indirecte și în 2-3 Ioan, dar nu se poate vorbi de o pneumatologie foarte articulată.

Prima epistolă a lui Ioan pare să se refere mai mult la Fiul și la Tatăl, decât la Duhul Sfânt, care apare amintit mai ales în capitolele 4-5. Există însă și câteva referințe implicite înainte de această secțiune, anume cele care amintesc de „ungerea” primită din partea lui Dumnezeu. Astfel, 1 Ioan 2:20 afirmă că aceia care sunt credincioși au primit „ungerea” din partea Celui Sfânt și, de aceea, știu toate lucrurile (care țin de adevăr, de deosebirea minciunii și a învățătorilor falși

etc.). 1 Ioan 2:27 reia tema, afirmând că această „ungere” primită de la Dumnezeu rămâne în cei credincioși și îi învață tot ce este necesar ca să deosebească învățătura bună și adevărată, să fie perseverenți în credință.

Mai departe, Ioan menționează direct prezența Duhului Sfânt, arătând că Dumnezeu ne-a dat Duhul ca semn că între el și noi există o relație de comuniune, de ascultare a poruncilor lui (1 Ioan 3:24). Rămânerea reciprocă a lui Dumnezeu în noi și a noastră în Dumnezeu, prin comuniune spirituală, este evidentă conform lui Ioan, prin faptul că Dumnezeu ne-a dat Duhul său (4:13).

În 4:2-3, 6, Epistola 1 Ioan dă un test despre cum poate fi recunoscut Duhul lui Dumnezeu: orice duh care mărturisește că Isus a venit în trup este din Duhul lui Dumnezeu; în 4:3, orice duh care nu-l mărturisește pe Isus, nu este de la Dumnezeu, ci este duh de profet mincinos și este în legătură cu duhul lui Antihrist; în 4:6, „cine îl cunoaște pe Dumnezeu ne ascultă” (i.e. pe apostoli, sau poate, în general, pe credincioșii bazați pe Scriptură; prin contrast, „cine nu este de la Dumnezeu nu ne ascultă”).

Ultima referință face parte din afirmațiile trinitare din capitolul 5:6-8 și arată cine dă mărturie despre lucrarea lui Dumnezeu. Duhul mărturisește despre jertfa lui Isus și despre nașterea din nou a creștinului fiindcă Duhul este adevărul (5:6 și, astfel: „trei dau mărturie: Duhul, apa, și sângele, și aceștia trei sunt una” (5:7-8). Precizarea este făcută în legătură cu 5:6, unde se spune despre Isus că a venit cu apă și cu sânge, o referință probabilă la botez și la jertfă (iertare, legământ), ambele importante în obținerea și proclamarea mântuirii, a iertării (lucrarea completă este a lui Isus; Ioan Botezătorul a venit doar cu apă, cu botezul pocăinței, și fără sânge, adică fără jertfă).

1 Ioan 5:7 conține o adăugire din sec. 4: „Căci trei sunt care mărturisesc în cer: Tatăl, Cuvântul și Duhul Sfânt, și acești trei una sunt” (versetele apar în Textus Receptus, unde sunt introduse mai

târziu din tradiția latină, și nu sunt prezente în manuscrisele vechi ale Noului Testament din limba greacă, nici în cele vechi de limbă latină).⁴

În afară de aceste versete, mai poate exista o referință implicită la Duhul Sfânt în epistolele 2-3 Ioan, anume în folosirea termenului „adevăr” sau „adevăru”, care în corpusul ioanin apare des sub forma „duh și adevăr”, sau „duhul adevărului”. În 2 Ioan 1, 4, apostolul (bătrânul, *presbuteros*) vorbește despre iubirea în adevăr, despre cunoașterea adevărului și despre umblarea în adevăr (trăirea în adevăr). Temele acestea apar și în 3 Ioan 1-2. În plus, în 3 Ioan mai apare și expresia „a lucra pentru adevăr” (v. 8). Cea mai importantă referință este însă în 3 Ioan 12, unde se întâlnește o personificare a adevărului: „Adevărul mărturisește despre Dimitrie”. Aici Adevărul poate fi, într-adevăr, un alt nume pentru Duhul Sfânt, cel care dă mărturie.

DUHUL SFÂNT ÎN APOCALIPSA

În Apocalipsa, Duhul Sfânt apare amintit în mai multe situații și în moduri diverse, începând cu precizările despre experiențele vizionare ale lui Ioan (eram în Duhul, am fost în Duhul, am fost dus de Duhul), și continuând cu imagini și metafore privitoare la prezența lui Dumnezeu în lume, în timpul desfășurării judecății lumii (7 duhuri, 7 făclii, 7 stele, 7 ochi etc.).

Apoc. 1:10, prima referință cu privire la Duhul Sfânt - „eram în Duhul”, indică o stare de închinare sau de răpire, de extaz. Duhul Sfânt este intermediarul care asigură întreaga viziune.

În capitolele 2 și 3, Duhul apare cu o autoritate asemănătoare celei a lui Isus, deoarece toate mesajele mântuitorului înviat se încheie cu expresia

⁴ B.M. Metzger, *A Textual Commentary to the NT*, ed.2, 2002, Deutsche Biblische Gesellschaft, Stuttgart, 647-651, idem, *The Text of the New Testament*, 101 f.; cf. E. Abbot, „I. John v. 7 and Luther's German Bible,” in E. Abbot and J.H. Thayer (eds), *The Authorship of the Fourth Gospel and Other Critical Essays*, Boston: G.H. Ellis, 1888, 458-463. Doar 8 manuscrise grecești îl conțin: 2318, din sec. 18; 61, 428, 636, 918 din sec. 16; 88, din sec 14; 221, din sec. 10; în limba latină apare cel mai devreme în tratatul *Liber Apologeticus*, 4, din sec. 4, al lui Priscillian sau Instantius).

standard „cine are urechi, să asculte ce spune Bisericii Duhul”, ceea ce arată că întreaga viziune este pusă sub autoritatea Duhului Sfânt. Mântuitorul Isus dictează, Ioan scrie, Duhul încheie mesajele cu autoritate divină (Bisericele să asculte ce spune Duhul etc.).

În Apoc. 3:1 (cf. 4:5, 5:6), Isus este prezentat ca cel care deține cele 7 Duhuri ale lui Dumnezeu și nu poate fi evitată paralela din 1.13, 16, 20, unde Isus ține în mână cele 7 stele și stă în mijlocul celor 7 sfeșnice de aur; aceeași expresie apare și în capitolele 4 și 5 (4:5, 5:6), pregătind viziunea de mai târziu.

Numărul 7 este legat de plinătatea Duhului sau de manifestările acestuia, de prezența sa în toate locurile și în toate felurile. Numărul 7 poate fi asociat cu creația universului și întruparea Fiului divin, implicând ideea de domnie a Fiului, înțeles ca Dumnezeu întrupat, rege al întregului univers. Astfel, în 4:5 este descris tronul lui Dumnezeu și în fața scaunului de domnie sunt șapte făclii care sunt „cele 7 Duhuri ale lui Dumnezeu”. În 5:6, Mielul divin, care a fost înjunghiat, are autoritate să desfacă pecețile și este descris ca având șapte coarne (putere desăvârșită, domnie completă) și șapte ochi, aceștia din urmă fiind „cele 7 Duhuri ale lui Dumnezeu, trimise pe întregul pământ” (această descriere arată divinitatea lui Isus, precum și controlul exercitat pe întregul pământ, omniștiința sa). Isus este asociat cu aceste 7 Duhuri atât în prezentarea sa umană (3:1), cât și în reprezentarea sa sub chipul Mielului (5:6)⁵.

Ideea de control și supraveghere a întregului pământ de către Isus, apare și în imaginea celor șapte sfeșnice printre care umblă el - și care sunt șapte Biserici – precum și a celor șapte stele pe care le ține în mână sa dreaptă - care sunt șapte îngeri sau șapte pastori ai acestor Biserici, cf. 1:20; în ce privește sfeșnicile trebuie observat polisemantismul sfeșnicului și al lămpii: în 1:20 șapte sfeșnice reprezintă șapte Biserici, în 4:5 șapte lămpi de foc reprezintă șapte Duhuri, iar în Apoc. 11:3, cei doi martori ai lui Dumnezeu sunt prezentați și ei sub forma a două sfeșnice (cf. Zaharia 4.3, 11-13, unde doi unși, adică două persoane de tip mesianic, preoțesc sau regal, sunt reprezentați ca doi măslini).

⁵ S.J. Friesen, *Imperial Cults and the Apocalypse of John: Reading Revelation in the Ruins*, N.Y., NY: Oxford University, 2001, 170. Detaliile Templului și ale judecății, de la începutul Apocalipsei, sunt înțelese mai bine în dialog cu miturile și religiile timpului, cu cultul imperial. Tronul imperial al lui Dumnezeu, de pe care statuia imperatorului lipsește, deoarece Dumnezeu este invizibil, făcliile din fața tronului, mielul numit „leul lui Iuda” și „vlăstarul lui Isai”, viu – deși a fost junghiat, și puternic – cu șapte coarne, deși este miel, și nu doar acestea, reprezintă tipuri de simboluri imperiale pe care Isus confirmă și le infirmă, totodată, în diverse grade, arătând că el depășește orice echivalent pământesc.

Apoc. 4:2, începe cea de-a doua viziune, cea din ceruri - „numaidecât am fost răpit în Duhul” (gr. „am fost în Duhul”; din nou, poate fi vorba doar de o stare de extaz, de viziune, o stare spirituală). De aici, Ioan vede judecata Pământului, așa cum este executată din cer, în cadrul unei liturghii în Templul ceresc. În 21:10 Ioan este luat din nou, în Duhul, de un înger, și i se arată viziuni despre cetatea Ierusalimului ceresc. În 22:17 Biserica și Duhul lui Dumnezeu îl cheamă pe Hristos să vină curând (o legătură specială între ecclesia și Duhul Sfânt). În 17:3 are loc o deplasare, o viziune prin Duhul. Duhul Sfânt este cel care vorbește, dar, în același timp, asigură viziunile și deplasările lui Ioan (14:13).

Apoc. 17:3, continuă viziunea lui Ioan, menționând deplasarea sa în Duhul (sau, în duh, adică spirituală, nu fizică).

Apoc. 19:10, se afirmă că „mărturia lui Isus este duhul proorociei”, o expresie oarecum enigmatică. Oricum, Duhul inspiră profeția, mărturia despre Isus.

Apoc. 21:10, aici apare, din nou, imaginea unei deplasări în Duhul (asemănătoare cu Matei 4 - ispitirea lui Isus)

Apoc. 22:6, o referire generală despre duhul proorocilor – Dumnezeu este „Dumnezeul duhurilor proorocilor”. Duhul Sfânt nu poate fi prezent în această referință decât implicit și cu sens general, ca sursă a duhurilor profeților.

Apoc. 22:17, menționează finală, în legătură cu Biserica „Duhul și Mireasa zic: Vino!” Duhul are rol de însoțitor, de pețitor, de prieten al mirelui care îi însoțește mireasa. De asemenea, se vede o oarecare asemănare între Duhul Sfânt și Biserică, deoarece stau împreună în umbră, față de Fiul, îl glorifică, îi pregătesc și îi grăbesc, îi doresc revenirea.

Duhul Sfânt are un rol esențial în Apocalipsa. El este Cel care asigură viziunea apocaliptică despre Hristos, despre judecata Pământului, despre vederea Ierusalimului ceresc etc. Nu se știe dacă a avut loc o deplasare fizică a lui Ioan la locurile descrise în viziune, dar cu siguranță Ioan a fost în Duhul, într-o stare duhovnicească adusă și menținută de Duhul Sfânt. Duhul Sfânt este Duhul proorociei și al mărturiei, iar Dumnezeu este Dumnezeul duhurilor proorocilor. Alături de Domnul Isus, Duhul Sfânt are mesaje clare pentru cele 7 Biserici, în încheierea atenționărilor lui Isus, în Apocalipsa 1-3.

Prin expresia „Duhul și Mireasa spun: Vino!” (Apoc. 22:17) autorul arată că Duhul este cu Biserica acum, în prezent, chiar dacă Hristos nu este prezent fizic.

În Apocalipsa apare o teologie trinitară implicită, Duhul fiind menționat în legătură cu Dumnezeu Tatăl și în legătură cu Isus. Duhul

lui Dumnezeu este într-o strânsă legătură cu Isus, este în făptura lui (cf. mielul cu 7 coarne și 7 ochi, care sunt cele 7 Duhuri ale lui Dumnezeu). Dincolo de imaginile apocaliptice despre Duhul Sfânt (7 ochi, 7 lampi etc.), se observă un fond ioanin puternic și aici: Isus și Duhul Sfânt folosesc o autoritate comună, divină, Duhul continuă lucrarea lui Isus; Duhul îl cheamă pe Isus, îl slăvește, Duhul dă revelația și asigură mersul ei.

Apocalipsa conține și referințe la duhurile necurate sau rele care invadează planeta sau care influențează societatea în cetatea Babilonului, ori care înșeală omenirea în vederea confruntării de la Armagheddon (cf. Apoc. 16:14, 16, 18:2). Se atrage atenția, astfel, că omul are o natură spirituală, și dacă nu se asociază cu Duhul Sfânt, prin credință în Isus, se va asocia instinctiv și natural cu duhuri angelice căzute, cu entități demonice, cu lumea ocultismului.

CONCLUZII GENERALE ASUPRA CORPUSULUI IOANIN

Ioan își informează cititorii asupra faptului că Isus a avut un set amplu de învățături și referințe privitoare la Duhul Sfânt, pe care l-a comunicat apostolilor, diverșilor credincioși, în public, dar mai ales în context privat. În cadrul evangheliei sale, Ioan reține diverse dialoguri semnificative, jocuri de cuvinte, precizări esențiale din partea Domnului.

În evanghelie, după introducerea clasică despre mesajul lui Ioan Botezătorul, Ioan dezvoltă teologia despre Duhul Sfânt prin prezentarea unor dialoguri semnificative: Isus și Nicodim (Ioan 3), Isus și femeia samariteancă (Ioan 4), Isus și iudeii despre Paști (Ioan 6), Isus și participanții la sărbătoarea corturilor (Ioan 7), Isus și ucenicii la masa de Paști (Ioan 14-16), Isus și ucenicii după înviere (Ioan 20).

Lucrarea Duhului Sfânt este prezentată în termeni antitetici, care subliniază caracterul transcendent, neintuitiv al lucrării Duhului. Duhul îi revelează pe Tatăl și Fiul, în mod principal, și revelează date și despre sine, adesea implicit, dar el însuși nu poate fi anticipat și intuit în profunzime, în mod independent, este eluziv și de necuprins (lumea

nu îl vede, nu îl cunoaște, nu îl poate primi, dacă el nu vine și nu se revelează, 14:17; iar el nu vine, dacă nu este trimis!).

Evanghelia lui Ioan are pasaje prin care este afirmată relația trinitară Fiu-Tată-Duh, în diverse feluri, deși cel mai adesea se fac afirmații despre perechi de persoane: Tatăl și Duhul, Fiul și Duhul. Tatăl îl trimite pe Duhul Sfânt la rugămintea Fiului și în numele Fiului, dar într-un sens, și Fiul îl trimite – de la Tatăl! În mod esențial, Duhul purcede, vine de la Tatăl. Așadar, cele două trimiteri nu sunt perfect identice (14:16, 26; 15:26), iar cele două relații își păstrează individualitatea. Duhul are o lucrare complexă: el naște din nou oamenii, învață, judecă, îi călăuzește pe oameni, revelează lucrurile Fiului și ale Tatălui, vestește viitorul, reprezintă adevărul și se este identificat cu acesta.

Duhul Sfânt este o persoană și relația sa cu Tatăl și cu Fiul este una deosebită. Într-o anumită privință el acționează la fel ca Fiul și este numit ca și el, *parakletos*, adică mângâietor, încurajator și apărător. În alte privințe, este limpede că are o lucrare specială vizavi de Tată și Fiul. La nivelul evangheliei lui Ioan, deși statutul Duhul Sfânt este foarte elevat și în mod esențial legat de cel al Tatălui și al Fiului, rămâne o anumită impresie generală că, dacă este bine stabilită egalitatea între Fiul și Tatăl, prin numeroase afirmații, egalitatea dintre Tatăl, Fiul și Duhul nu este afirmată la fel de puternic. Totuși, Evanghelia după Ioan reușește să transmită o concepție cu adevărat trinitară cu privire la Duhul Sfânt, chiar dacă rămâne, într-un anumit grad, implicită⁶.

Epistolele 1-2-3 Ioan, continuă să se refere la tema Duhului Sfânt, deși nu în același mod fundamental, prezent în evanghelie. Duhul facilitează teste ale duhurilor profeților adevărați și falși, antihristici, legate de identitatea și întruparea lui Isus, dă cunoaștere și călăuzire, este descris prin termeni echivalenți cum ar fi „ungerea de sus”, „adevărul”. În principal, teologia din epistolele lui Ioan este o teologie

⁶ M.Turner, „Trinitarian' Pneumatology in the New Testament? – Towards an Explanation of the Worship of Jesus,” *ATJ* 58-1 (2003), 167–86.

nu a identității Duhului, ci a lucrării și mărturiei sale într-o epocă a persecuției și a apariției învățătorilor falși.

În final, Apocalipsa aduce în discuție aspecte care țin de felul în care Duhul Sfânt îl conduce pe Ioan în viziunea sa (era „în Duhul”, a fost dus de Duhul etc.) și aduce un nou și surprinzător simbolism al Duhului (șapte Duhuri ale lui Dumnezeu asociate cu cei șapte ochi ai Mielului înjunghiat, cu șapte făclii dinaintea tronului, cu Fiul omului cel înviat etc.). Duhul este duhul profeților și este, de asemenea, asociat cu Biserica, cu care îl așteaptă împreună pe Isus.

Pe ansamblu, se pot observa elemente de teologie trinitară în Ioan, o teologie pneumatică mai complexă decât a sinopticilor, mult stil, o teologie care face un pas mai departe spre descrierea legăturii Duhului cu viața interioară a celui credincios (o temă tratată mai în detaliu de Pavel). Este adevărat că și la sinoptici apar referințe privitoare la viața interioară a Duhului (el va da celor credincioși cuvânt de apărare împotriva persecutorilor; el a inspirat pe autorii biblici, i-a insuflat), dar la Ioan există în mod categoric mai multe detalii.